

نقش زنان در بسیج مردم و منابع ملی در دفاع مقدس

نیره قوی^۱

چکیده:

نقش آفرینی مستقیم و غیر مستقیم زنان در هشت سال دفاع مقدس الگویی را در این عصر به جهانیان عرضه کرد که، دیر یا زود، در سرنوشت و جایگاه زنان جهان، اثرگذار و فهم خواهد شد که، حضور زنان نه فقط در خانواده‌ی، بلکه، در ساحت ولایت اجتماعی و جهاد دفاعی هم ضروری است. چگونه که، زنان ایران اسلامی مردانه‌ترین میدان‌ها را با شجاعت و اخلاص و فداکاری رادر هنگام ضرورت بعنوان وظیفه فتح کردند و مصداق بارزی از این کلام ناب است که، بسیج یعنی نیروی کارآمد کشور برای همه میدان‌ها. اما باید اذعان داشت که، علی‌رغم تلاش برای به تصویر کشیدن نقش زنان در دفاع مقدس هنوز راه طولانی در پیش است تا حقیقت به وقوع پیوسته چگونه که، شایسته مجاهدت بانوان در این دوران است بازنمایی گردد. این تحقیق از نوع کیفی با روش «تفهیمی» عهده دار بازنمایی گوشه‌های از کنشگری بانوان در اشکال مختلف در دفاع مقدس است. تحقیق، بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، صورتبندی نقش زنان در ۳ دسته اصلی و تحلیل، بر اساس ۴ نوع کنش «ماکس وبر» گونه‌شناسی و در مدل محقق ساخته، ارائه گردیده. بر اساس نتایج تحقیق، اغلب مشارکت‌های زنان در دفاع مقدس در ساحت اجتماعی و بسیج امکانات و منابع ملی از نوع کنش عقلانی معطوف به هدف و کنش عقلانی معطوف به ارزش قرار گرفته و نقش آفرینی زنان در خانواده بر اساس کنش عاطفی و یا سستی قابلیت تحقق دارد.

واژگان اصلی: زنان، بسیج، دفاع مقدس، مردم، نقش، کنش.

۱. دانشیار گروه مطالعات علوم سیاسی و انقلاب اسلامی پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

در طول هشت سال دفاع مقدس در نبرد بین ایران و عراق طبق اسناد اغلب مردم ایران در شهرهای مرزی به‌طور مستقیم و متوالی و دیگر شهرها به‌طور متناوب درگیر جنگ بودند و اغلب مردم مشغول فعالیت‌های نظامی و اجتماعی و مشارکتی بودند که بی‌تردید در این میان حضور تأثیرگذار و اثربخش زنان یکی از پدیده‌های مهم اجتماعی است که علی‌رغم آثار موجود در قالب‌های مختلف تا مدت‌های مدیدی نیاز به بررسی و تحلیل و بازنمایی خواهد داشت تا واقعیت، نقش زنان در بسیج مردم و منابع ملی‌بازگویی شود اما، آنچه باید مدنظر قرار گیرد این است که در این نبرد اگرچه همواره در طی هشت سال حضور زنان از نظر کمی و کیفی با مردان متفاوت بوده‌است اما، خصوصیتی که موجب ایفای نقش‌های مختلف از حضور مستقیم در میدان نبرد و رودرو و حضور در شهرها و روستاهای مرزی و حضور غیرمستقیم برای پشتیبانی و ایجاد انسجام بین مردم و خانواده‌ها بوده‌است را شامل شده‌است. به واقع پشتیبان معنوی رزمندگان اعم از همسران، پدران و فرزندان زنان بودند که؛ همواره در نوشته‌ها و وصیت‌نامه‌ها شهدا، در محاصره، در اسارت و غیر آن؛ این نقش و حضور را متذکر شدند. اگر نقش را «نشان‌دهنده چگونگی ارتباطات فردی و اجتماعی معنی‌کنیم شرایط اجتماعی و نقش‌های اجتماعی باعث ایجاد رفتارهای خاصی می‌گردد و نقش‌ها همان الگوی رفتاری قابل‌انتظاری است که برای مشاغل و موقعیت اجتماعی» (طلا تپه، ۱۳۸۷: ۷۷) از جمله جنگ و چگونگی نقش‌آفرینی زنان و مردان در آن وجود دارد. از سوی دیگر داوری ما از رفتار و گفتار و پندار دیگران براساس ارزش‌ها انجام می‌شود و ارزش به ما می‌گویند چه چیز مطلوب است و کدام روش از نظر اجتماعی نامطلوب و نکوهیده بنابراین نقش و ارزش‌ها و اهداف در یک مسیر طولی و به‌هم‌پیوسته جان‌مایه و نمایانگر انواع کنش‌های انسان می‌باشد، که بررسی نقش زنان و انواع کنش‌ها و گونه‌شناسی آن در این مقاله مدنظر قرار گرفته است. در تعریف نقش، می‌توان گفت، نقش رفتاری است که دیگران از دارنده یک منزلت معین انتظار دارند و از طرف دیگر بگوئیم از جمله روش‌هایی که واجد توان چگونگی تکوین و بازنمایی انواع نقش و کنش‌ها را دارد راه، روش تفهیمی ماکس وبر است، که انواع کنش‌های انسان را فارغ از جنسیت در چهار نوع کنش قرار داده است و رفتار انسان را بر اساس ۴ نوع کنش تحلیل می‌نماید. این مقاله نقش و مشارکت زنان در بسیج مردم

و منابع ملی در دفاع مقدس که، می توان گفت «تمامی اموال، دارائیهها و ثروت یک کشور مانند نیروی انسانی، مواد خام صنعتی، کشاورزی، وسایل ارتباطات، تاسیسات بازرگانی دولتی و اسناد مهم و بطور کلی دارایی های قابل تقویم یک کشور» (محمدی نیا، ۱۳۹۳: ۱۰۹) را شامل می شود را بر مبنای کنش های وبری مورد بررسی داده است. در این مجال اذعان این مهم لازم است، که این مشارکت و پشتیبانی و نقش آفرینی منفعلانه و غیرارادی و صرفاً عاطفی و احساسی نبوده است بلکه بی تردید براساس اسناد موجود و حضور عینی کنشگران نقش های بانوان معطوف به هدف و مبتنی بر عقلانیت و معطوف به ارزش ها بوده است و بسیار حائز اهمیت است که، این حضور مسئولانه که با آزادی و اختیار و از سر مسئولیت و تکلیف شکل گرفته صیانت و بازنمایی گردد تا حضور و نقش آفرینی ارزشمند و مؤثر زنان در دفاع مقدس با توان بسیج مردم و منابع ملی که در راستای حفظ ارزش های ملی و دینی بود ماندگار و ظرفیت سازی برای تبدیل شدن به الگویی برای عرصه های مختلف زندگی اجتماعی و مشارکت و ایجاد انسجام برای کشور و حتی در مواقع لزوم برای امت اسلام باشد.

در بررسی آثار و اسناد در پیشینه تحقیق آثاری در قالب های مختلف مانند کتاب هایی که به قلم زنان رزمنده نوشته شده و کتاب هایی که توسط علاقمندان به رشته تحریر درآمده مقالات و پایان نامه ها، مصاحبه ها، نرم افزارها و آثار ادبیات نمایشی مطلوب اعم از آثاری که در قالب نوشتاری بودن مانند نمایش نامه، رمان و تئاتر و یا دیگر آثار هنری مورد بررسی قرار گرفت بطور کلی آثار و اسناد مورد مطالعه برای ساماندهی تحقیق، با مراجعه به متن اصلی کتاب و مقالات و یا از طریق نرم افزارهایی مانند، Scopus, Noor Mags, Magiran و دیگر بانک های اطلاعات علمی در دسترس مورد واکاوی قرار گرفت. بررسی تعداد ۵۰ مقاله مرتبط با حوزه ادبیات دفاع مقدس که ۱۵ مقاله مرتبط با نقش زنان که به طور مستقیم یا غیرمستقیم دربرگیرندهی موضوع بودند و تعداد ۲۰ جلد کتاب با ارتباط مستقیم به موضوع، از جمله متونی بودند که، مورد بررسی قرار گرفت و بانک اطلاعاتی که، نرم افزار «زن و دفاع مقدس» بود و در دو نسخه توسط سازمان بسیج زنان آماده سازی شده است نیز مورد بهره برداری قرار گرفت. همچنین، تعداد ۶ پایان نامه هایی از دانشگاه های ادبیات و علوم انسانی و هنر، و ۳ عنوان طرح پژوهشی با ارتباط غیر مستقیم به موضوع مورد استفاده قرار گرفته است. نوآوری مقاله در تداوم آثار ارزشمند موجود نام برده شده، تولید ادبیات علمی برای بازنمایی انواع نقش های مستقیم و غیر مستقیم بانوان از روش تفهیمی ویر برای گونه شناسی نقش زنان، در قالب ۴

نوع کنش (عقلانی، ارزشی، عاطفی و سستی) استفاده شده است. بهره‌گیری از این روش علمی که در فهم نقش و رفتار انسان‌ها خصوصاً در تحلیل نقش تاریخی یکی از مهمترین و پرکاربردترین روش‌ها در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی است با فهم همدلانه و توصیف و تبیین نقش زنان در دفاع مقدس در بین آثار به رشته تحریر در آمده مشاهده نگردید.

روش شناسی

منظور از روش در تحقیق « عبارت است از فرآیند عقلانی ذهن برای دست‌یابی به شناخت یا توصیف واقعیت. به عبارت دیگر، روش بکار بردن هرگونه ابزار مناسب برای رسیدن به مقصود است، که انسان را به کشف مجهولات هدایت می‌کند. به عبارت دیگر، «روش مجموعه قواعدی است که هنگام بررسی و پژوهش به کار می‌روند که آدمی را از مجهولات به معلومات راهبری می‌کند (ساروخانی، ۱۳۷۵، ج ۱: ۲۴)» مقاله حاضر از نوع کیفی و از نظر استراتژی استقرایی است که براساس آثار موجود اعم از زندگی‌نامه‌ها مصاحبه‌ها خاطره‌نویسی تئاتر نمایشنامه‌ها و آثاری که به بررسی وقایع و نقش زنان در دفاع مقدس را با روش «تفهیمی» «ماکس وبر، سا ماندهی نمود» تا با فهم همدلانه بر اساس اسناد توصیف‌گر در گذشته زنان، چگونه و در چه اشکالی و با چه انگیزه‌هایی در بسیج مردم و منابع ملی مشارکت داشته‌اند و چه باورها و ارزش‌ها و انتظاراتی آنان را به این مشارکت سوق داده است؟ در خصوص روش‌شناسی وبر گفته می‌شود ریشه‌های اندیشه‌ی روش‌شناختی وبر را با توجه به پس‌زمینه‌های تاریخی و فکری زمان او در مجالداتی می‌توان دانست که پیرامون جایگاه علوم انسانی در در قرن نوزدهم در میان اندیشمندان آن دوران درگرفته بود این‌که، آیا علوم انسانی و فرهنگی را باید همان‌گونه که اثبات‌گرایان می‌خواستند در ردیف علوم طبیعی دانست، یا برعکس استقلال آن مورد توجه قرار دارد؟ (فقیه، ۱۳۸۸: ۱۰۴). از خصوصیات وبر، تفاوت نگاه او به موضوع کنش‌گران جامعه‌شناسی با پیشینیان خود این بود که او جامعه‌شناسی را، علم فراگیر کنش اجتماعی می‌دانست و تحلیل‌های جامعه‌شناختی او مبتنی بر صورت‌های ساختاری-اجتماعی بود. در واقع تأکید او در تحلیل‌ها، بیشتر مبتنی بر روش کنش‌گران فردی بود که، او را از دیگر جامعه‌شناسان متفاوت می‌کرد. وبر بر خلاف همه، تأکید اصلی‌اش متوجه معانی ذهنی‌ای است که انسان‌های کنش‌گر به کنش‌هایشان نسبت می‌دهند و جهت‌گیری‌های متقابل این کنش‌ها را، در چارچوب زمینه‌های تاریخی-اجتماعی، مورد بررسی قرار می‌دهند. (کوزر، ۱۳۸۸: ۲۲۹). شناخت یا

تفهم^۱، یک مفهوم کلیدی در تفسیرگرایی است که واژه‌ای آلمانی است. تفهم بر این اصل دلالت دارد که تحلیل عمل اجتماعی از دیدگاه بازیگر کاملاً ضروری است. از ارکان مکتب تفسیری آن است که باید میان «تیین» و «تفهم» تمایز قائل شد. تیین یعنی معین کردن فرایندهای علی یک حادثه که می‌توان آن‌ها را به صورت عینی و محسوس توصیف کرد؛ ولی تفهم یعنی کشف معنای فعل یا حادثه‌ای ویژه. بنابراین در رویکرد تفسیری، اعمال انسان را باید تفهم کرد نه تیین. و هدف علوم طبیعی تیین و هدف علوم انسانی تفسیر یا همان تفهم است. از آنجا که جامعه‌شناسی علم تفهیمی کنش اجتماعی است، تفهم مستلزم درک معنایی است که فاعل کنش برای رفتار خویش می‌پذیرد. با روش تفهیمی این تحقیق در صدد بررسی نقش زنان در دفاع مقدس با ابزار گردآوری مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و هدف گونه‌شناسی نقش زنان در دفاع مقدس در بسیج مردم و منابع ملی می‌باشد اما، باید گفت، به‌طور کلی در آثار به رشته تحریر درآمده در این پدیده مهم اجتماعی برخی تحقیقات صرفاً سعی در مفهوم‌پردازی و فرضیه‌سازی و یا اثبات قضایای نظری دارند و برخی نیز در اثبات فرضیه و فرضیه‌آزمایی تلاش کرده‌اند اما تمایز این مقاله با دیگر آثار در گونه‌شناسی نقش زنان در دفاع مقدس با بررسی علمی، کنش‌های مختلف براساس نگاه ماکس وبر و تعریف انواع کنش‌ها که از جمله روشهای علمی پر کاربرد در علوم اجتماعی است، می‌باشد. با عنایت به اینکه از سال ۱۳۵۹ تا ۶۸ آمار روشن و دقیقی از حضور زنان در دفاع مقدس بیان نگردیده و آمارها مختلف می‌باشد می‌توان گفت جامعه آماری تحقیق زنان ایرانی تلاش‌گر در فعالیت‌ها و در قالب‌های مختلف از حضور در دفاع مقدس را شامل می‌شود. براساس استراتژی تحقیق که استقرایی می‌باشد، برای دستیابی به منابع موردنظر بررسی اسناد مختلف مذکور مورد مطالعه قرار گرفت و بعد از مرحله فیش برداری و دسته‌بندی جهت استخراج انواع کنش‌ها و صورت‌بندی آن بر اساس ۴ نوع کنش مدنظر وبر و تطبیق با مطالب براساس الگوی موردنظر با روش تفهیمی؛ انواع کنش‌ها زنان در دفاع مقدس در قالب‌های رفتاری در مدل محقق ساخته، گونه‌شناسی و ارائه گردیده است.

نتایج و بحث

این قسمت از مقاله در تحت چهار عنوان، ۱- چارچوب مفهومی - نظری ۲- سنخ‌شناسی، مشارکت

زنان در دوران دفاع مقدس ۳- صورتبندی مشارکت، غیر مستقیم زنان، در بسیج منابع مادی و معنوی در دفاع مقدس ۴- گونه شناسی، کنش های زنان، در دوران دفاع مقدس ارائه شده است.

۱- چارچوب مفهومی - نظری

مقاله بر این است که، در چارچوب، روش وبر، کنش های زنان در دفاع مقدس در این برهه مهم و سرنوشت ساز را گونه شناسی نماید. در این روند بازنمایی فعالیتها و مشارکت زنان و انگیزه های بانوان در بسیج مردم و منابع ملی با روش تفهیمی در اسناد انجام گرفته است. روش «تفهم» از نظر وبر اهمیت بسیاری در فهم درست کنش های انسانی دارد لذاست که از نظر وبر «تفهم» به ابزار تحقیق جامعه‌شناختی بدل می شود وبر تأکید می کند که هرچند فرآیند «تفهم» اساساً ذهنی است اما فردی که دست‌اندرکار آنست. - پژوهشگر - می تواند تا حد لازم فاصله‌ای عینی را با موضوع مورد بررسی خود حفظ. دلیل بهره گرفتن از روش تفهیمی وبر این است که، ماکس وبر جامعه‌شناسی را، علم رفتار بشری به عنوان رفتاری اجتماعی می دانست و به دلیل تأکید بر کنشگران فردی از بسیاری از پیشینیان متفاوت بودو تحلیل جامعه شناختی آن بیشتر بر صورت‌های ساختاری - اجتماعی مبتنی بود.. (فروند، ۱۳۸۳: ۲۳). به طورکلی وبر کنش اجتماعی را مانند دیگر انواع به چهار کنش برای انسان‌ها در جوامع مختلف قائل می شود.

الف) کنش عقلانی معطوف به هدف یا رفتار معطوف به هدف^۱

ب) کنش عقلانی معطوف به ارزش یا رفتار معطوف به ارزش^۲

ج) کنش عاطفی یا انفعالی

د) کنش سنتی (رفتار سنت‌گرایانه)^۳

به نظر وبر در کنش های عقلانی معطوف به هدف که براساس برنامه‌ریزی و شناخت کافی کنش‌گر از ابزار و هدف و وسیله عقلانی صورت می‌گیرد فرد کنشگر محاسبه گرانه با دور اندیشی و کنترل عوامل مؤثر بر کنش و با بهره‌گیری از سرعت و دقت به سوی هدفی دنیوی و قابل وصول جهت‌گیری می‌کند. کنش عقلانی معطوف به ارزش می‌تواند به وسیله اعتقاد آگاهانه به ارزش های مطلق، کردار مستقل از قید هر نوع محرک خارجی، طبقه‌بندی و برحسب معیارهایی از قبیل اخلاقیات، زیباشناسی یا مذهب سنجیده شود. یعنی در کنش های عقلانی معطوف به ارزش تلاش برای رسیدن به یک هدف، ارزشی و یا حداقل

1. Goal-oriented behaviour.
2. Value – related behaviour.
3. Traditional behaviour.

اخلاقی صورت می‌پذیرد. اگرچه عقل وسیله است و از آن به عنوان عقلانیت معطوف به ارزشی نام برده شده اما با توجه به این‌که ارزش، امری خارجی نیست، در آثار وبر جایگاه ویژه‌ای و ارزشی ندارد، چرا که عقلانیت ابزاری انسان را در رساندن به اهداف عقلانی مدد می‌رساند نه اهداف ارزشی. نکته قابل توجه این‌که این رفتار می‌تواند به طرق گوناگون با رفتار معطوف به هدف ارتباط یابد. در نوع سوم کنش انفعالی و عاطفی اندیشه و محاسبه وجود ندارد بلکه فقط این رفتار در اثر یک ارتباط عاطفی پدید می‌آید. تغییر رفتار به‌طور انفعالی و به‌ویژه عاطفی طبقه‌بندی می‌گردد، در این حالت، رفتار محصول ترکیب خاص از احساسات و عواطف فرد است. در کنش سستی نیز عادات و رسم و عرف تعیین‌کننده جهت است نه عقل. تاکید وبر بر کنش‌هایی که مبتنی بر عقلانیت یا به اصطلاح او معطوف به هدف است و بی‌ارزش شمردن کنش‌های معطوف به ارزش موجب گردیده است که او نوعی تقابل هم‌ارز را میان این دو کنش به همراه دو ویژگی را اینگونه بیان کند: عقلانی شدن و عقل‌گرایی به‌رغم پیشرفت در سطح همه زمینه‌های فعالیت انسانی، نتوانسته است ریشه‌های اعمال غیرعقلانی را بخشکاند. برعکس، موازی با عقلانی شدن فزاینده، عمل غیرعقلانی نیز با شدت بیشتر پایه‌هایش را محکم می‌کند... (همان، ۲۵)

البته مفهوم عقلانیت در جامعه‌شناسی وبر مفهومی بنیادی است که دشواری‌ها و سردرگمی‌های بسیاری را نیز موجب شده است. (ریتزر، ۱۳۸۵: ۸۱). در کتاب اقتصاد و جامعه ویرمی گوید: «عقلانی شدن اخلاق، یعنی رشد عقلانیت به معنی شکل‌گیری اخلاقیاتی که بطور سیستماتیک غیر مبهم معطوف به ارزشی معینی هستند یعنی کنش از نظر بکارگیری ابزار «عقلانی» است، اما از نظر اهداف «غیرعقلانی» است. نمونه بارز این نوع عقلانیت را می‌توان در «اخلاق پروتستانی» مشاهده نمود. (وبر، ۱۳۷۴: مقدمه ص ۱۸-۱۹). درخصوص روش وبر اینکه، او برای فهم کنش‌های از روش تفهیمی استفاده می‌کند و آن نوعی که در مورد شخص یا اشخاص فرضی و برای نوع خاصی از کنش بکار می‌رود «نوع خالص»^۳ نام دارد. در انواع

1. Implemental Rationality.

2. Rationalization

^۳. وبر در متن کتاب «اقتصاد و جامعه» در مقابل «نوع خالص»، (reinen typus = pure Type) «نوع انتزاعی» (Idealtypus) را درون پرانتز می‌نویسد. پس از وبر مفسرین آثار وی و نویسندگان کتب جامعه‌شناسی عموماً از «نوع انتزاعی» استفاده کرده‌اند. در ترجمه فارسی کتاب اقتصاد و جامعه که توسط عباس منوچهری و همکاران هم به تبعیت از وبر، از «نوع خالص» استفاده کرده است

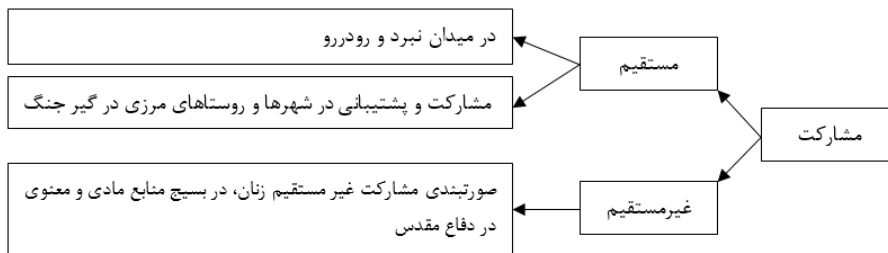
خالص به هیچ‌وجه صحتِ عینی یا «حقانیت» متافیزیکی مطرح نیست. آنچه بدیهی است و بر برای تحلیل رفتار اجتماعی به خلق الگوهایی از رفتار مثالی نوعی دست می‌یازد تا بعد آنها را با انواع واقعی رفتار که طی تحقیقاتش مشاهده کرده است، تطبیق دهد و یا مقایسه کند. در بیانی دیگر و بر در جامعه‌شناسی اینگونه می‌اندیشد که، برای پی‌ریزی فرضیه‌های خویش، نیاز به «مدل‌های تخیلی»^۱ دارد. منظور او از مدل تخیلی، نوع متوسط مشخص یا ایده آل نیست؛ بلکه یک بنای ذهنی و ابزار تحلیلی معنوی در ذهن محقق برای تحلیل مسائل عینی تاریخی است. (ویر، ۱۳۷۴: ۳۰۸) ماکس وبر، به منظور بررسی و سنجش انواع کنش‌ها، مقایسه پدیده‌های اجتماعی و تاریخی با یکدیگر و تحلیل آنها، و بر ابزار مفهومی «نوع آرمانی» را می‌سازد. بر این اساس مقاله در دستیابی به نقش زنان در دفاع مقدس در چارچوب دیدگاه وبر به گونه‌شناسی انواع رفتارها ی بانوان که بیانگر نقش آفرینی آنها در این دوران است را با روش تفهیمی وبری مد نظر قرار داده است.

۲- سنخ‌شناسی، مشارکت زنان در دوران دفاع مقدس

در خصوص حضور بانوان در دوران دفاع مقدس می‌توان گفت، زنان ما دو نقش در طول این ایفا کرده‌اند یکی، نقش فعالیتی مثبت مبارزگر است و تلاش‌گر و دیگر، یک نقش صبر و شکیبایی و مساعدت به تحمل مشکلات ناشی از مبارزه و این دومی از اولی کم‌تر نبود بسیاری از مبارزان و همسرانشان بزرگ‌ترین کمک بودند تا شور و شوق مبارزه در آنها بماند بسیاری از بانوان، ما یا همسران خودشان را حتی به قیمت از دست دادن همه لذات راهی میدان مبارزه می‌کردند از فکرشان راهشان در آرمان‌هایشان شان دفاع می‌کردند» (رحمانیان، ۱۳۷۶: ۳۸). نقش زنان در جبهه نبرد به‌طور مستقیم گاهی به شکل رزم با دشمنان بود که یا بطور مستقیم در جبهه‌ها و خط مقدم و یا در مناطق روستایی و شهرهای مرزی نقش دفاعی را ایفا می‌کردند و بطور غیر مستقیم در قالب‌های مختلف بسیج مردم و منابع ملی، مشغول فعالیت و نقش آفرینی شدند.

^۱. لازم به ذکر است که در متون فارسی از «نوع آرمانی» به جای Idealtypus استفاده شده است، که، با توجه به توجه به نکته بیان شده، فاصله زیادی با معنای مورد نظر وبر دارد. و در برخی از متون ترجمه شده به فارسی هم «نوع مثالی» در ترجمه «نوع خالص» آورده شده است... Ideal Types

نمودار شماره ۱: سنخ‌شناسی مشارکت زنان در دوران دفاع مقدس

۱/۲- مشارکت مستقیم در میدان جبهه های نبرد با دشمن

در اوایل جنگ با نوان در شهرهای مختلف جنوب کشور که درگیری مستقیم شروع شده بود در شهرهایی مانند خرمشهر، آبادان، اهواز، دزفول و... همچنین در غرب کشور هم مناطقی مانند کردستان، ایلام و دیگر مناطق حضور مستقیم و مستمر بانوان را تاریخ شاهد بوده است. در لابه‌لای خاطرات کسانی که در نبرد مستقیم در این دفاع مقدس بودند به‌واقع می‌توان گفت از حضور زنان تحت عنوان، نگینی و مهر تأیید بر مشارکت زنان در دفاع مقدس یاد شده است. ذکر نمونه‌هایی از این خاطرات مانند بانویی کرد کرمانشاهی بنام، «فرنگیس» از ایل کلهر، (فرنگیس، ۱۳۹۷: ۳۴۴) که چند سرباز عراقی را می‌کشد. دیگر زن رزمنده، «معصومه آباد» است که برای کار پرستاری و رسیدگی به رزمندگان در جبهه‌ها حضور داشت او سال‌ها در اسارت بود و هیچ‌گاه انسان‌هایی که خاطرات او را مرور کرده‌اند فراموش نمی‌کنند که حضور یک دخترها نظیر که او حین اسارت می‌گوید من زنده‌ام « یعنی چه؟ به نقل از «معصومه آباد» که نقل می‌کند «سربازهای عراقی سریع خودشان را به ماشین ما رساندند. و سیلی دکتر سعدون بر صورتش چهره او را خون آلود می‌کند...». خانم «امینه وهاب زاده کفاش» که به مدت چهارسال در جبهه‌های جنگ در غرب حضور داشته و علاوه بر این که هفت بار مجروح شد؛ جزء زنانی بود که در تمامی این مدت علاوه بر این که در خط مقدم حضور داشت نقش آر، پی، جی زن را هم بارها در نبرد مستقیم بر عهده گرفته است. خانم «محمودی» از جمله شخصیت‌هایی بود که صدام برای سر او جایزه تعیین کرده بود. نماد بارز حضور زن در جبهه‌های مختلف جنوب و غرب را می‌توانیم، خانم «زهرا حسینی» بدانیم که هم در عرصه‌های رزمی و کمک‌رسانی و هم در دیگر عرصه‌ها در مدت طولانی در کنار مردان در خط مقدم مشغول بود. از دیگر شخصیت‌هایی که در خرمشهر در خط مقدم می‌توان نام برد «مریم امجدی» است که فقط هفده سال داشت و معمولاً

کلت به کمر بست و با اسلحه ژ، ث دو خشابه، پابه‌پای مردان در برابر دشمنان در خط دشمن را به آتش می‌بسته است. و «شهناز حاجی شاه» دختر خرمشهری است با اسلحه و بعد در غیر ساعات نگه‌بانی هم به کمک مجروحین می‌شتافتند و در نهایت هم در کمک به یکی دیگر از دختران به شهادت رسیدند. کتاب «آشنایان ناآشنا» نمایانگر، چگونگی حضور زنان در خرمشهر و آبادان و در مناطق هم‌جوار که اسلحه بر دوش می‌کشیدند و شعارشان این بود «که شهر من اسلحه بر دوش در کوچه‌های می‌گردم و می‌گویم ترا ترک نمی‌کنم». از جمله شخصیت‌هایی که می‌توان نام برد که حضور مستقیمش در جبهه‌ها را مؤثر دانست «اعظم نامدار پور» است که خاطرات بسیار شنیدنی رو از آبادان نقل می‌کند. «حضور خانم» دباغ «بعنوان فرمانده سپاه غرب کشور با حضور مستقیم در جبهه‌ها و «فاطمه جوشی» بعنوان فرمانده بسیج خواهران آبادان نمایانگر نمونه‌هایی از خروار، ۷۰۰۰ زن شهید در این دوران است. اگر چه، حضور زنان در این عرصه غیر قابل انکار است اما، خانم «دابی پور» مسئول بسیج اهواز در خاطراتشان این‌گونه نقل می‌کنند «در اهواز جهت آمادگی رزمی یک دوره آموزش نظامی برای جوانان دانش‌آموز تشکیل شد و مسئولیت آموزش یک‌هزار دختر را به ما سپردند در این میان عده‌ای وقتی آموزش شروع شد برخی گفتند زنان قادر به انجام کارهای نظامی نیستند بنابراین نباید آموزش ببیند و در این میان تنها «حسن باقری» و «شهید علم الهدی» گویی آن‌اوضاع را به‌خوبی درک کرده و آینده را خوب ترسیم نموده‌بو دند. با تشویق علم الهدی آموزش‌ها شروع شد و با شروع جنگ تحمیلی تنها نیروی منسجم آموزش‌دیده این دانش‌آموزان بودند و هسته‌های بیست و دو نفره مقاومت تشکیل و به بچه‌ها مأموریت داده شد و در هر محلی بروند و در مسجد محل هسته‌های مقاومت تشکیل دهند. بسیاری از این دختران به همراه خانواده‌هاشون در شهر اهواز ماندند و شهر را ترک نکردند. .. حضور زنان در غرب کشور در مناطق کردستان و مو اجهه با کومله و دمکرات‌ها در کل منطقه کمتر از جبهه‌های جنوب و جبهه‌های میانی نبوده است فرق اساسی بین حضور زنان در کردستان و جنوب در این بود که در جنوب عمدتاً دشمن در مقابل قرار و مرزی بین خودی و غیرخودی وجود دارد ولی در جبهه‌های کردستان و چنین مرزی مشاهده نمی‌شد و از این‌رو ترس و دلهره بیشتری وجود داشت چراکه نحوه دستگیر شدن یا کشته شدن با جبهه جنوب متفاوت است. مواردی نظیر، به کمین افتادن، حمله شبانه، بومی نبودن زنان فداکار که عمدتاً از تهران و دیگر شهرها آمده بودند و اعزام شده بودند از جمله موارد آن است. حضور فیزیکی و مؤثر زنان ایرانی در برقراری امنیت. در دفاع

مقدس در شهرهای کردستان به ویژه پاوه، مریوان و جاده های نا امن این استان، نشان از عملکرد جاویدان این قشر در برابر گرو هک های مسلح کومله و دمو کرات دارد.

۲/۲- مشارکت و پشتیبانی در روستاها و شهرهای مرزی درگیر جنگ

علاوه بر این نوع از حضور زنان در جبهه ها خانواده هایی بودند که سبب دلگرمی رزمندگان اسلام بودند وقتی رزمندگان به پشت جبهه می آمدند و خانم ها رو حالت تردد می کنند بسیار دلگرم می شدند. خانواده های اهوازی نه تنها شهر را ترک نکرده بودند بلکه طبق گزارش سپاه خوزستان، تا آخرین لحظات در کنار برادران مشغول نبرد بودند و زنانی که در جبهه خوزستان می توان نام برد، مادر شهید «پنهانی» است. این زن شجاع و مبارز سوسنگردی به تنهایی یازده سرباز عراقی رو اسیر کرده بود و خانم محمودی از دیگر بانوانی است که در خاطرات رزمندگان آورده شده که وقتی فرمانده از ایشان و دو خواهر دیگر خواست که به عقب برگردند گفت محال است به آن ها گفته شد امکان دارد عراقی ها این منطقه را بگیرند ایشان گفتیم اگر شما را کشتند آن وقت ما هم می میریم. « (یزدانی و پوینده، ۱۳۹۱: ۷۳-۹۷). در آغازین روزهای تهاجم دشمن بعثی در دفاع مقدس بیشتر این خدمات به صورت خودجوش و کم تر سازمان یافته در مراکزی نظیر مساجد حسینه ها و مدارس و غیره با مشارکت فعال بانوان صورت می گرفت به تدریج با شکل گیری ستادهای پشتیبانی جنگ زنان، جذب این ستادها شدند و در نهادهایی نظیر هلال احمر جهاد سازندگی ستادهای پشتیبانی و غیره به کار سازمان دهی کمک های مردمی و پشتیبانی از جبهه ها پرداختند اما، همچنان نقش افراد غیر سازمانی مردمی و خودجوش پررنگ و در میان زنان گاه پیش قدم مردان شده و حضوری فعال در این عرصه به نمایش گذاشتند. امام خمینی (ره) بارها در سخنرانی های خویش به نقش زنان در پشتیبانی رزمندگان اشاره نمود و آن را مورد تقدیر و تشکر قرار دادند از جمله در این زمینه فرمودند: « شما بانوان در پشت جبهه آن فعالیتی را می کنید که آن سلحشوران در جبهه ها » (صحیفه امام، ۱۳۳۸، ج ۱۷: ۳۶۰) و نیز در جای دیگر می فرمایند: « ما باید قدر این نعمت ها را بدانیم و اقتدا کنیم به این زنها و بانوان و بچه های پشت جبهه و آن هایی که خود در شهرهای مخروبه و نیمه مخروبه حاضرند. ماها باید از اینها اخلاق اسلامی و ایمان و توجه به خدا را یاد بگیریم » (همان، ج ۱۴: ۲۰۳) از جمله ستادهایی که نقش زنان در آن چشمگیر بود می توان به زینبیه اهواز و ایستگاه های صلواتی که مادر شهید علم الهدی، در محله کیانپارس اهواز راه اندازی و مدیریت می کردند را نام ببریم. مادران و خواهرانی که

در این ستادها بودند اغلب خود فرزند یا وابسته در جبهه داشته‌اند و یا از خانواده شهدا، جانبازان و اسرا بودند و اقشار مختلف بانوان اعم از، خانه‌دار، دانشجو، فرهنگی و... را شامل می‌شدند که در آن‌جا به کارهای مختلف و از جمله شستن پتو و ملحفه لباس اتو زدن آشپز تهیه غذا بسته‌بندی هدایا می‌پرداختند. از جمله فعالیت‌هایی که زنان که در شهرها و روستاهای مرزی برای تدارکات و پشتیبانی داشتند آشپزی و تهیه و پخت غذا توزیع آذوقه در مناطق جنگی و خط مقدم خیاطی دوخت لباس و رخت‌شویی آماده‌سازی لباس برای رزمندگان و ملحفه‌های بیمارستانی، نگرهبانی و حفاظت از مهمات، ساخت سنگر و حمل و نقل و توزیع آب در صورت لزوم و انجام خدمات اولیه بیمارستانی در این مناطق بود. (جودکی، ۱۳۹۵: ۷۹-۹۰) از جمله دیگر نقش‌هایی که می‌توان در این مناطق ذکر کرد، که از اهمیت بسزایی در آن شرایط سخت برخوردار از آماده‌سازی لباس و شستن لباس‌های خونین برای رزمندگان بود شستن لباس‌های رزمندگان در ستادهای پشتیبان ای صورت می‌گرفت (کیانی، ۱۳۸۶: ۱۱۵) و دیگر فعالیت ارزشمند زنان ساکن مناطق مرزی در گیر جنگ، جمع‌آوری کمک‌های مردمی و آماده‌سازی و بعضاً و در پاره‌ای از موارد با کمک خانواده‌های خود با پخت آش نذری و فروش آن در مدارس درصدد فراهم نمودن هزینه‌ها و منابع مالی جنگ تحمیلی بودند. در آغازین روزهای جنگ تحمیلی ساختن سنگر و پناهگاه توسط زنان سلحشور خرمشهری در خط مقدم و پیش‌قدم شده و با پر کردن گونی‌های شنی به سنگرسازی و مجهز کردن رزمندگان به کوکتل مولوتف برای پشتیبانی و جلوگیری از سقوط شهر اقدام کردند. حمل مجروحان و جانبازان و شهدا و دفن و انجام خدمات اولیه بیمارستانی برای مجروحان و آسیب‌دیدگان به پشت جبهه‌ها در مناطق مرزی، تخلیه نمودن بارهای کامیون‌های کمک‌های جنسی مردم و گاه مهمات و امدادگری زنان به‌ویژه به‌هنگام بمباران هوایی شهرها و روستاهای هم‌جوار صحنه مستقیم نبرد یاری‌رسانی آسیب‌دیدگان و خارج نمودن مجروحان از زیر آوار و رساندن آن‌ها به بیمارستان را شامل می‌شد و از آن‌جا که مردان و رزمندگان در جبهه‌ها مشغول به دفاع از سرزمین اسلامی بودن در بسیاری از اوقات کار انتقال و حمل و نقل مجروحین و آسیب‌دیدگان از مناطق جنگی به بیمارستان‌ها و شهرهای دیگر سایر شهرهای اعم یا در مواقع اضطراری به بیمارستان‌های صحرائی را زنان عهده‌دار می‌شدند. از دیگر فعالیت‌ها خدمت در غسل‌خانه و امور کفن و دفن شهدا در شرایط قطع آب و یا کم‌آبی بود که از امور واجب در جبهه‌های نبرد حق و باطل بودوزنان پیشقدم در این عرصه بودند. به‌طورکلی فداکاری‌ها و ایثار

زنان در شهرهای مرزی از جمله مصادیق بارز جهاد برای زنان است (جودکی، ۱۳۸۶، ۹۰-۱۰۰). علاوه بر زنان مسلمان اعم از شیعه و سنی هم وطنان ارمنی نظیر خانم «اما شاقولیان» با لیبک به فرمان امام خمینی، خود را به ستاد امداد معرفی کردند و به اقدامات مختلف برای مجروحان مبادرت می‌ورزیدند. در این میان بر اساس مطالعه انجام شده در ۱۰ روستا، مشاهدات نشان می‌دهد که زنان روستایی علاوه بر همکاری در اداره امور روستا به صورت خودجوش تشکل‌هایی را ایجاد کرده بودند که تصویر، جدیدی را از زن روستایی را ارائه داده‌اند. (سام آرام، ۱۳۸۰: ۴۵)

۳/۲- صورتبندی مشارکت غیرمستقیم زنان، در بسیج منابع مادی و معنوی در دفاع مقدس

۱/۳/۲- هویت سازی زنان در دفاع مقدس

جایگاه و نقش آفرینی زنان با توجه به محدودیت‌های مختلفی که در دوره پهلوی با آن‌ها دست به گریبان بودند، موضوعی قابل تحقیق در برهه‌ای تاریخی در کشور است؛ اما؛ زنان در ایران بر اثر تحولات فکری، سیاسی، و فرهنگی بعد از انقلاب اسلامی در پی بازسازی نقش موثرتر و آشکارتری در جامعه بوده و به این منظور برای دستیابی به هویتی مبتنی بر ارزشهای دینی و انقلابی، دفاع مقدس عرصه‌ای برای زنان در تبلور بخشی به توان ایفای نقش‌های متفاوت هویتی سازدر بعد فردی و خانوادگی و اجتماعی بوده است. در این بین هویت فرهنگی، مشرف بر همه هویت هاست. نگرش ذهنی مردم هویت فرهنگی آنان را می‌سازد و جامعه بر آن اثر می‌گذارد. زنان در دوران دفاع مقدس بین هویت شخصی و اجتماعی تفاوتی قائل نشده و در پی تبلور بخشی هویتی با ابعاد اجتماعی از خود بودند و چون هویت شخصی در جریان ساخته می‌شود، خود نوعی هویت اجتماعی است. جریان دفاع مقدس ظرف مناسبی برای این کنش اجتماعی زنان در مسیر هویت سازی بود و، وقتی افراد بر اساس رفتارها و کنش‌های خود باز خورد دریافت می‌کنند سبب می‌شود که هویت شخصی ثابت پیدا کنند لذاست که، بسیاری از زنان با پشت سر گذاشتن و فاصله گرفتن از هویت بر ساخت شده و فانتزی دوران پهلوی موفق شدند زن هویت ساز دوران دفاع مقدس نام بگیرند. «در درجه اول یک هویت قوی صبر و استقامت در سختیها بود که در هویت زنان ایرانی قوی تر شد و تجلی یافت. پیروزی در دفاع مقدس حاصلش گروه‌های گوناگونی بود از جمله زنانی که در پشت میدان با مایه‌ی صبر و عزمی راسخ با جان و دل پایداری می‌ورزیدند. به تصویر کشیدن رشادتها، ایثار و از خود گذشتگیها، پالک ارزشمندی بود که مادران به فرزندان خود یادآوری و به هویت آنان تزریق می‌کردند.» (فلاح شجاعی، ۱۴۰۳: ۳۲)

۱). بازخوانی زندگی و رشادتهای شهیدان برای جوانان این مرز و بوم به لحاظ الگوسازی همواره مورد توجه بوده و هویتی جدید برای جوانان ساخت و در این هویت سازی، مادران، همسران، خواهران نقش بسزایی داشتند. نقش آفرینی زنان در دفاع مقدس و به عبارتی در تمامی عملیات های جنگی جوامع مختلف در روند پیشرفت و نزدیک شدن به هدف تأثیر گذار و ضروری بوده است «زیرا که زنان در همه عرصه ها، یا دلیل مبارزه هستند یا حامی و خط دهنده مبارزگران، از نقش آفرینی زنان در خانواده شروع کنیم تا عمق پیش رویم و ببینیم که یک زن به عنوان مادر چقدر به استحکام و قدرت تعمق و تفکر و هدف دادن به فرزندان و همسر می تواند مفید و متأثر باشد همانگونه که، هم دختران خود را تربیت خواهد کرد و به پسران خود هدف ایده و خلاقیت می دهند»، (همان ص، ۱۹۹) براستی می توان گفت که «تحلیل تاریخ جنگ در چهره نظامی آن خلاصه نمی شود و اگر بناست تاریخ جامعی از حقایق آن دوره را در اختیار فرزندان این سرزمین قرار دهیم باید جنگ را در ابعاد غیر نظامی اش هم مطالعه و بررسی کنیم و روایت اقشار غیر نظامی فعال در جنگ مانند زنان که یکی از عناصر تاثیر گذار و در عین حال آسیب دیده جنگ هستند» (قاضی، ۱۳۹۷: ۱۶) را با حفظ هویت واقعی آنان که باز یافته بر اساس الگو های اسلامی است را، مورد واکاوی قرار دهیم.

۲/۳/۲- رشد متعالی با پیشگامی در راستای تحقق مقاصد قرآن کریم

«... ما مفتخریم که بانوان و زنان پیر و جوان و خرد و کلان در صحنه های فرهنگی و اقتصادی و نظامی حاضر و هم دوش مردان یا بهتر از آنان در راه تعالی اسلام و مقاصد قرآن کریم فعالیت دارند.» امام خمینی در وصیت نامه الهی - سیاسی خود در وصف زنان و کنشگری آنان در مراحل و زمانهای حساس کشور از جمله دفاع مقدس سه، ویزگی هم دوش مردان، حاضر بودن در صحنه های مختلف مورد نیاز کشور و دین و انقلاب و تلاش بهتر از مردان در راه تعالی اسلام را برای زنان برشمرده اند. این ویزگی ها حاکی از رشد و پیشگامی مبتنی بر وظیفه و عقلانیت و ارزشهای فرهنگ اسلامی است؛ خصوصا در عصر حاضر که تجدد و مدرنیته و حتی اندیشه پست مدرن خواهان جدایی دین از عرصه راهبری زندگی اجتماعی و طرد عناصر معنوی و مقدس جهان است، اینگونه اندیشیدن و بندگی کردن و مهمتر اینکه رفتار و عمل را با ارزشها تراز کردن از جمله هوشمندی زنان در دفاع مقدس است که در گام دوم آنان را متصف به خصوصیت بانوی طراز انقلاب اسلامی و شایسته الگو شدن را قابلیت می بخشد تا از جهانی

که انتهایش به تعبیر وبر آلمانی « قفس آهنین » است دوری گزیند وبا رشد متعالی واجد پیمودن طریق بسوی حیات طیبه قرآن گردد.

۳/۲/۳- الگو سازی از ولایت مداری

شعار پرشعور و ادراک «ما همه سرباز تویم خمینی، گوش به فرمان تویم خمینی» پاسخی بود به این فرمان انقلاب اسلامی، امام خمینی(ره) در دفاع مقدس که به بانوان اینگونه گوشزد می کند. «... شما زنها توجه به این معنا داشته باشید که همان طوری که بر مردها در جبهه لازم است که جلو بروند و پیشقدم باشند، شما هم در خارج، در پشت جبهه باید کمک کنید و مهیا بشوید که چنانچه - خدای نخواست - یک وقت دفاع عمومی واجب شد بر همه؛ یعنی، همه ما بی استثنا، هرکس قدرت دارد بی استثنا، دفاع بر او واجب شد، مهیا باشید از برای دفاع.» صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۹. این کلام موجی از عشق و پیروی محض از ولایت مطلقه فقیه بود که زنان و مردان ایران زمین یکپارچه آن را باور داشتند. زنان انقلابی ایران نیز در جریان انقلاب و دفاع مقدس و تهدید نظام اسلامی، عزم راسخ خود را در دفاع از ارزشها و ولایت فقیه نشان دادند و ضمن توجه به بیانات ایشان، در جهت ترویج آرا و اندیشه های آن حضرت و ایجاد وحدت بین آحاد جامعه تلاش کردند و زمانی که فرمان امام (ره) را در مورد پشتیبانی در پشت جبهه ها را شنیدند، سراپا گوش به فرمان ایشان در صحنه حضور یافتند و حماسه ها آفریدند. زنان توانمند دفاع مقدس در لحظات وداع با همسر، استوار و پرصلابت او را به سوی جبهه ها بدرقه می کردند. همچنین است که، مقام معظم رهبری نقش زنان را در جنگ نه تنها کمتر از مردان نمی دانند، بلکه با اشاره به اهمیت آن بیان می دارند: «اگر زنان حماسه جنگ را نمی سرودند و در خانه ها جنگ را به عنوان یک ارزش تلقی نمی کردند، مردان اراده و انگیزه رفتن به جنگ را پیدا نمی کردند و خیل عظیم بسیجی ها به سمت جبهه روانه نمی شد.» (بیانات، ۶۸/۹/۱۵).

۱. قفس آهنین (Iron cage) در جامعه شناسی مفهومی است که توسط ماکس وبر (۲۱ آوریل ۱۸۶۴-۱۴ ژوئن ۱۹۲۰) جامعه شناس آلمانی برای توصیف افزایش عقلانیت ذاتی در زندگی اجتماعی، به ویژه در جوامع سرمایه داری غرب بکار گرفته شد. بر اساس این نظریه، «قفس آهنین» افراد را در نظام هایی به دام می اندازد که صرفاً بر اساس کارایی غایت شناسی، محاسبه عقلانی و کنترل است. (ویکی پدیا).

۲/۳-۴-۱ مکان بخشی تحقق ارزشها از نظر تا عمل

با توجه به شرایط آغاز جنگ در کشور همه سازمان‌ها و نهادها وارد عملیات شدند و برای رفع تهدید از طرف دشمن و ایجاد امنیت زنان هم در این شرایط با توجه به این که بیش از نیمی از جمعیت کشور را می‌توانستند راهبری و جهت دهی کنند، وارد عرصه شکل دهی انسجام بین نیروهای اجتماعی شدند. زنان بسیجی در این مسیر پیش قدم در همه اصناف و سازمان‌ها شدند تا بتوانند انسجام متناسب با نیاز کشور را ایجاد کنند. انسجام اجتماعی از جمله عناصر مهم برای ایجاد مشارکت و افزایش همکاری و ارتقاء تأثیر مشارکت در همه‌جای دنیا بوده است. در دفاع مقدس زنان، از جمله نیروهایی بودند که به واقع توانستند بین نیروهای اجتماعی در راستای یک اهداف مشترک معطوف به عقلانیت و اهدافی که معطوف به ارزش بودن برای حفظ آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب بود ه را سازمان‌دهی کنند تا بین اقشار مختلف کشور انسجام اجتماعی شکل بگیرد، به این معنا که حضور زنان در بسیج کشور، را دارای قابلیت مطلوبی می‌کرد برای سازمان‌دهی رفتارهایی که می‌توانست در واقع امر، زمینه‌های لازم را برای تبلور ارزش‌ها یعنی از نظر به عمل رسیدن را فراهم نماید. در ادامه در این چنین فضایی بود که شرایط همکاری و مشارکت هم بین اقشار مختلف ایجاد شد. با توجه به این که حضور زنان طبق شواهد و اسناد توانسته بود ایجاد انگیزش بین نیروهای اجتماعی برای مشارکت در دوران دفاع مقدس داشته باشد و از سوی دیگر این توان در از زمره شاخص‌های مؤثر برای تولید قدرت نرم در مقابل تهدیدهای سخت و تهدیدهای نرم است. به میزان که حضور زنان موجب افزایش کمی و کیفی نقش‌آفرینی و مشارکت در بین اقشار و سازمان‌ها و نهادها در ایجاد انگیزش بوده، به همان میزان ایجاد امنیت و توان مقابله با تهدید در کشور شکل می‌گرفت. در شرایطی که بر اساس سیاست‌های دفاعی در کشور که لازم بود ارتباط تنگاتنگی با توان دفاعی داشته باشد بانوان توانستند با ایجاد انگیزش در نیروهای مختلف اجتماعی این قدرت نرم به نوعی را سامان‌دهی کنند که مسیر تبلور این عنصر اساسی و کارآمد را از قوه به فعلیت در راستای دستیابی به اهداف متحقق گردد و حتی تا امروز هم ما شاهد نقش‌آفرینی در شرایط لازم بر اساس قدرت نرم بانوان بسیجی در مواقع نیاز کشور به هستیم.

۲/۳-۵-۰ جذابیت و ایجاد کشش مبتنی بر فرهنگ ملی و مذهبی

یکی از نقش‌هایی که بانوان در دوران دفاع مقدس تجربه کردند و این تجربه تبدیل به الگویی برای دیگر اقشار در جامعه شد جذابیت و کشش ایجاد کردن مبتنی بر فرهنگ اسلامی و ایرانی در بعد شخصی و اجتماعی بود و از آنجایی که فرهنگ اسلام و فرهنگ کهن ایران، جاذبه‌های محیطی و هنجاری بسیار

زیادی را واجد است؛ شرایط سخت دوران دفاع مقدس عامل مؤثری بود بر این مهم که ایجاد هم‌بستگی بین اقشار و اصناف مختلف نماید برای اینکه بتوانیم از فرهنگ بومی ذخایری و ظرفیت‌هایی را استخراج و تبلور ببخشیم و جذابیت‌هایی که شاید در دوران غیر دفاع مقدس و در شرایط عادی نمی‌تواند جذاب باشد و در قالب تقویت و توسعه آیین‌های اجتماعی مثل اهدای خون، جمع‌آوری کمک‌های نقدی و غیر نقدی، باز دیدهای جمعی از خانواده شهدا و رزمندگان، برگزاری مراسم زاری و شیون برای عزاداری شهدا «خیاطی برای رزمندگان» (اکبری، ۱۳۹۰: ۹۲) ازدواج‌های بدون تشریفات (قاضی، ۱۳۹۷: ۳۵۰) در کشور خصوصاً در مناطق درگیر در جنگ، کمک کردن به خانواده جنگ‌زدگان، و مثل عرصه‌هایی که زنان در شرایط بسیار سخت از خودگذشتگی از خود نشان می‌دادند همه این‌ها براساس هنجارهای فرهنگ بومی بود و شاید به غیر از شرایط، دوران دفاع مقدس در شرایط عادی تبلور پیدا نمی‌کرد. به واقع زنان تبلور بخش زیبایی‌های ارزشمند فرهنگ بومی این سرزمین بودند و در پاسخ به مطالبه رهبری نظام اسلامی امام خمینی که فرمودند: «هر کس می‌تواند به جبهه برود و هر کس نمی‌تواند، در پشت جبهه ها خدمت کند، کنشی متناسب با ارزشها را به منصف ظهور رسانند و جذابیت و کشش که در ملت ایجاد شد یکی از عناصر مهم و تاثیر گذار در دوران سخت دفاع مقدس بود علی‌رغم همه موانعی که، دشمن ایجاد کرده بود.

۶/۲/۳- نقش زنان در استحکام خانواده در دوران دفاع مقدس مبتنی بر منابع اسلامی و انقلابی

بر اساس پژوهش‌های انجام گرفته در زمان دفاع مقدس مصرف‌زدگی، رفاه‌طلبی، تجمل‌گرایی و چشم‌وهم‌چشمی در جامعه رایج نبود و چون همه افراد جامعه درگیر هدف مشترکی بودند و آن دفاع از مکتب، میهن، ناموس و وطن بود. لذا مسایل مادی و اقتصادی برای همه مهم نبود به طوری که مادران و همسران حتی حلقه‌های ازدواج خود را، می‌فروختند تا به جنگ و رزمندگان کمک کنند. آنچه ارزش بود، بصیرتی بود که خانواده‌ها و همسران نسبت به موقعیت و شرایط آن زمان داشتند. مبنای عمل، صرفاً اقتصادی نبود، بلکه بالاتر از همه چیز اعتقادات و ارزش‌های معنوی بود. در کل می‌توان چنین نتیجه گرفت که ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خانواده در زمان دفاع مقدس می‌تواند الگویی برای خانواده‌ها در دوران‌های بعدی باشد. در واقع جو حاکم بر خانواده و والدین در آن زمان، ارزش‌هایی را در این افراد پایدار و درونی کرده است، تا آنها به رشد و تعالی دست پیدا کنند. دفاع مقدس برای آن نسل از خانواده‌ها که در این برهه از زمان قرار داشتند هم هویت فردی و خانوادگی و هم هویت اجتماعی ایجاد کرده است. همین امر در آنها درون‌سازی شده و می‌تواند نشانگر کی‌الگوی مطلوب برای نسل‌های بعدی باشد. همچنین در روابط بین

زوجین نیز ارزش های دینی و اخلاقی حاکم بوده است. (قماشچی ۱۳۹۱:۱۱۷)، به همین دلیل کمتر در این زمان گزارش طلاق داریم زیرا ارزش‌ها پررنگ تر و ضمانت اخلاقی بیشتری داشته است. همسرگزینی بیشتر جنبه معنوی داشته و عوامل مادی از قبیل مهریه بالا، جشن نامزدی و عروسی با شکوه و پرخرج، جهیزیه پرزرق و برق، زیبایی چهره، تناسب اندام و مسائلی از این قبیل در تصمیم‌گیری برای انتخاب همسر اهمیت کمتری داشته است و اعتقادات و اصالت خانوادگی باز جمله، مهمترین ملاک های انتخاب همسر در دوران مقدس بوده است.

۷/۲/۳- ختنی سازی قدرت نرم دشمن

قدرت نرم واژه ای است که در نظریه روابط بین الملل به منظور توصیف قابلیت یک مجموعه سیاسی نظیر دولت برای نفوذ غیرمستقیم بر رفتار یا علائق سایر مجموعه های سیاسی از طریق ابزارهای فرهنگی یا ایدئولوژیکی به کار می رود. تئورسین قدرت نرم، «جوزف نای» محقق امریکایی است. نای قدرت نرم را به عنوان بخش مهمی از منابع قدرت ملی تلقی می کند او نظریه خود را در این زمینه در سال ۱۹۹۰ در کتابی با عنوان "ماهیت متغییر قدرت امریکا" مطرح کرد و در آثار متعدد بعدی به تفصیل بیشتری آن را مورد پردازش قرار داد. در نظر نای، قدرت نرم در واقع در برابر قدرت سخت معنا پیدا می کند. تاکید بر قدرت نرم با پیدایش و پرورش آن دسته از نظریه های روابط بین الملل که از تئوری های کلاسیک این حوزه فاصله می گرفتند ملازمت پیدا کرد. همچنین نای به موضوع اثر بخشی فرهنگ اشاره می کند. از دیدگاه وی تأثیرگذاری فرهنگ به مثابه منبع قدرت نرم به بستر و زمینه ای که این قدرت در آن اعمال می شود بستگی دارد. با این بیان در دوران دفاع مقدس زنان به خوبی دریافته بودند که دشمن در صدد است از ضعف و شکایت آنها در جدایی و شهادت فرزندان و همسران، علیه نظام اسلامی و تضعیف انسجام و روحیه جمعی سوء استفاده کند و در بوقهای تبلیغاتی خود بدمد که زنان از جنگ خسته شده و از اعزام فرزندان و همسر خویش به سوی جبهه ها پشیمان اند به همین جهت زنان با دشمن شناسی عمیق و ادراک جنگ روانی دشمن و افشای ترفندها و تبلیغات مسموم آنها، بر ارزشهای دینی و انقلابی خود پافشاری کرده، توطئه آنان را نقش بر آب نمودند. آنها به خوبی واقف بودند که دشمن قصد دارد با تحریک احساسات آنها و ایجاد تردید در باورهای دینی و شکاف در صفوف ملت و رعب و وحشت و یأس و ناامیدی و شایعه پراکنی و تشویش اذهان عمومی، مقاومت زنان و مردان را تضعیف کند؛ بنابراین، با بهره گرفتن از قدرت

نرم مبتنی بر فرهنگ اسلامی و الگوهای بی بدیل آن در نقش آفرینی دوران دفاع مقدس با هوشیاری و بصیرت و تبیین به موقع و فهم و تشخیص درست و وظیفه، حراست از ارزشها ایستادگی نظری و رفتاری را با عقلانیت از خود بروز داده و باختی سازی اثرات قدرت نرم دشمن موفق به تولید هنجارهای نمایانگر کنش معطوف به اهداف عقلانی شدند.

۸/۲/۳- مصرف، الگوها و نمادهای مذهبی

الگوها و نمادهای مذهبی ظرفیت هایی هستند؛ تا زمانی که بهره برداری نشده اند، تا زمانی که مصرف نشده اند، بخوبی دوام خواهند آورد و مانند یک گنجینه محافظت می شوند. در دیگر سوی سخن باید اعتراف کنیم که؛ در میان افکار و اندیشه های مختلف عصر مدرن و انسان سرگشته امروز که ماکس وبر، آینده او را علی رغم همه ابزار رفاه و پیشرفت قفس آهنین می داند (وبر، ۱۳۸۴: ۴۰۵) در دوران دفاع مقدس با هنر تربیتی و هویت ساز برگرفته از دین و مذهب زنان مسلمان ایران، مصرف الگوها و نمادهای مذهبی از سر گرفته و احیاء گردید الگو برداری جوانان از حماسه کربلا و نماد شهادت، الگو برداری دختران جوان از نو عروسان در کربلا برای راهی کردن نو دامادهای دفاع مقدس برای مجاهدت، رزم و شهادت، الگو برداری جوانان از ایثار و از خود گذشتگی کر بلا ثیان در مقابل دشمن برای حفظ ناموس و کیان دین و دیگر نمادها و الگوهایی که با نقش آفرینی هنر مندانه زنان تاریخ مصرف آن باز سازی و از سر گرفته شد و از بیان و نظر صرف که مانند گنجینه ای در طاقچه گذاشته شده از آن یاد می شد به عرصه عمل و کنش های ارزشمندی مبدل گشت که، تاریخ ایران با چنین رفتار هایی ورقی زرین که ظاهرا مدت زمان ظاهری آن ۸ سال به اصطلاح دفاع مقدس است اما روشنایی بخش تمامی پهنای تاریخ ایران تا زمان ظهور خواهد بود و این یعنی مصرف کردن نمادها و الگوهای مذهبی برای تبلور بخشی به حیات طیبه قرآن در آیه ۱۰۶ سوره نحل « مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ».

۹/۲/۳- ظهور و عینیت بخشی معلم ثانی برای زنان جهان

با عملکرد و نقش آفرینی زنان در میدان و در پشتیبانی در دوران مقدس که منجر به شهادت قریب به ۷۰۰۰ زن شهیده و صدها زن مجروح و جانباز شد به واقع می توانیم ادعا کنیم که یکی از ارزشمند ترین عرصه های حضور زنان، ظهور و کنشگری بانوانی صاحب هنر و هوشمند با توان مدیریت بسیج منابع ملی در بعد مادی و معنوی است که، الگوی زن سستی

شرقی در حاشیه و بی‌نقش در تاریخ‌سازی، و و زن متجدد غربیکه، به مثابه موجودی که جنسیت او بر انسانیتش می‌چربد و ابزاری جنسی برای مردان و در خدمت سرمایه‌داری جدید است را پشت سر گذاشته و عینیت بخش معلّم ثانی برای زنان جهان در ابعاد مسئولیت فردی و خانوادگی و اجتماعی است زنانی که، رهبرمعظم، انقلاب اسلامی ایران در پیامی به کنگره‌ی بزرگداشت «هفت هزار زن شهید کشور»، نقش زن مسلمان ایرانی در معرفی الگویی جدید از «زن» را تاریخ‌ساز خواندند و با اشاره به ظهور هزاران زن با روحیه‌ی کربلایی در صحنه‌ی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، خاطر نشان کردند: «اقتدار و جاذبه‌ی تازه‌ای به برکت خون این زنان مجاهد در عصر جدید، ظهور کرده است که دیر یا زود در سرنوشت و جایگاه زنان جهان، اثرگذار خواهد شد. زنانی ظهور کردند که می‌توانند تعریف زن و حضور او در ساحت رشد و تهذیب خویش، و در ساحت حفظ خانه‌ی سالم و خانواده‌ی متعادل، و در ساحت ولایت اجتماعی و جهاد امر به معروف و نهی از منکر، و جهاد اجتماعی را جهانی کنند و بن‌بست‌های بزرگ رادرهم بشکنند. اقتدار و جاذبه‌ی تازه‌ای به برکت خون این زنان مجاهد در عصر جدید ظهور کرده است که زنان را ابتداء در جهان اسلام تحت تأثیر قرار داد و دیر یا زود در سرنوشت و جایگاه زنان جهان دست خواهد برد. زنانی که اوج احساس و لطف و رحمت زنانه را با روح جهاد و شهادت و مقاومت درآمیختند و مردانه‌ترین میدان‌ها را با شجاعت و اخلاص و فداکاری خود فتح کردند». (بیانات، ۱۳۹۱/۱۲/۱۶).

۱۰/۲۳- نقش آفرینی و حضور بانوان در دفاع مقدس زمینه ساز شکل‌گیری سازمان بسیج زنان

برای پیشینه‌شناسی حضور زنان در حفظ و حراست از ارزشها و آرمانهای انسانی و اسلامی در کشور به زمان مبارزه زنان همدوش مردان یا تعبیر امام خمینی (ره) پیشرو تر از آنان علیه رژیم پهلوی به قبل و حین انقلاب اسلامی و در تداوم آن بعد از پیروزی لازم است واکاوی و بررسی پهن دامنه‌ای انجام گردد. آنچه در این مجال قابل اذعان است اینکه، حضورتأثیر گذار و پر ثمره بانوان در دفاع مقدس در اشکال مستقیم و غیر مستقیم موصوف در مقاله موجب زمینه ساز و باور مندی به لزوم حضور زنان در عرصه‌های رزمی، دفاعی در ساختار ی مشابه تشکیلات برادران، تحت عنوان «سازمان بسیج زنان» را موجب گردید. بر این اساس اگر چه، در سالهای ابتدایی شروع جنگ ۸ ساله زنان خود جوش و هنجاری بر اساس تکلیف حضور یافتند و در ادامه هم تا پایان جنگ بسیج خواهران آموزش دیده در ساختار اولیه «ستاد مقاومت خواهران سپاه پاسداران» (یزدانی.

ویونده، ۱۳۹۱: ۶۵)، در جبهه ها و در پشت جبهه نقش ایفا کرد، اما تثبیت حضور نظامند در قالب سازمانی از ثمرات نقش آفرینی موثر زنان در دفاع مقدس است که ساختار ابتدایی در دوران دفاع مقدس حضور میدانی را بر اساس رهنمو ده‌ها امام خمینی و ضرورت های دوران دفاع ممکن ساخت و از سال ۱۳۷۰ - ۱۳۶۸، با انسجام ظرفیت های مختلف رزمی - دفاعی، امنیتی و علمی - فرهنگی زنان متعهد و متخصص شکل گرفت تا تبلور بخش نگاه امام خمینی و در تداوم آن رهبری نظام اسلامی مقام معظم رهبری دز ضرورت توجه و بکار گیری این ظرفیت مهم انسانی باشد.

۱۱/۲/۳- نقش زنان در حفظ و ترویج ارزشهای خانوادگی فرهنگ اسلامی

الف- ازدواج ساده و هدفمند

به برکت معنویت جنگ، در میان اکثر قریب به اتفاق خانواده ها معمول بود. ملاک ازدواج در دوران دفاع مقدس نه معیارهای مادی و دنیایی و نه طبقه اقتصادی و اجتماعی و نه رفاه خانواده ها. .. بلکه ایمان، روحیه انقلابی، حضور در جبهه، جانبازی و تعهد اخلاقی طرفین و خانواده های آنان بود یکی از زنان شهیده، شهید فاطمه قزوینی، دانشجوی رشته اقتصاد در وصیت نامه گهربار خویش هدف از ازدواج خود را طلاق دادن زشتیها، پلشتیها و بدیها می داند و می نویسد: «پروردگارا ما خوب میدانیم که آیینۀ سفره عقد نمی تواند نمایانگر و منعکس کننده بدیهای فکر باشد و سپیدی لباس تو نمی تواند گناه ما را مستتر کند، تنها و تنها آنچه ما را به راه مستقیم رهنمون می سازد، آگاهی و شناخت از هدایت‌های قرآنی و پاک سازی نیت و ایمان و توکل به توست.» (حسینی، ۱۳۸۱: ۸۵)

ب- ازدواج با جانبازان

امام خمینی(ره) در تبیین این سبک زندگی ضمن اشاره به این تحولات ارزشی در زنان جامعه، چنین ازدواجهایی را احساسی، اجباری، تحمیلی و از روی ناچاری نمی دانند، بلکه منبعث از فهم و آگاهی دختران می دانند و می فرمایند: «دختر جوانی که با یک پاسدار عزیز که از دو چشم و دو دست جانباز بوده، ازدواج کرده، می گوید: حال که نمی توانم به جبهه بروم، می خواهم با این ازدواج دین خود را به انقلاب ادا کرده باشم.» (صحیفه نور، ج ۱۶: ۱۲۶). ازدواج و انتخاب همسر از بین جانبازان جنگ تحمیلی که در فضای ارزشی و معنوی دوران جنگ، زیباترین و ارزنده‌ترین ازدواجها محسوب می شد، و حتی در زندگی با جانباز از تمایلات خود در خصوص اشتغال یا تحصیل به جهت مراقبت دائمی صرف نظر کردند. (حسینی، ۱۳۸۱: ۸۵).

ج- ساده زیستی و قناعت

در جنگ ایران و عراق، زنان با درک صحیح و آگاهانه از وضعیت نا به سامان کشور و تحریم اقتصادی، کاهش تولید داخلی، تعطیلی کارخانجات وابسته... و با توجه به موقعیت مالی همسر، جلوه دیگری از ایثار، صبر و از خودگذشتگی را به نمایش گذاشتند و با دوری از اسراف و تبذیر و تجمل گرایی و مدپرستی، .. قناعت و کم‌مصرفی و ساده زیستی را پیشه زندگی خود کردند و برخی از آنها در دوران حساس دفاع مقدس که کالاها و ارزاق عمومی به صورت جیره بندی توزیع می گردید با نیت جهاد مالی و کمک به جبهه، در مصرف روزانه خود و خانواده صرفه جویی کرده، آن را به جبهه ها ارسال می نمودند... (حسینی، ۱۳۸۱: ۹۰)

ه- الهام بخشی به امداد الهی در خانواده

. در شرایطی که تمام کفر با تجهیزات و ادوات و آلات نظامی در جنگ شرکت کرده بود و ملت ایران با کمترین امکانات دفاعی، فقط با توکل به نیروی لایزال الهی و اخلاص و توسل به ائمه اطهار، دشمن زبون را به ذلت و خواری می کشاند اطمینان بخشی به امداد الهی و تقویت روحیه رزمندگان و باور قلبی به یاری و نصرت الهی و امداد و غیبی، با تلاش زنان و انتقال این باور به فرزندان نصیب ملت ایران می شد. آنها براین باور استوار بودند که خداوند از مؤمنان و پیروان حقیقت دفاع می کند و همین اطمینان به یاری پروردگار و مشاهده امدادهای غیبی و یاری ملائکه و جنود الهی، آرامش و سکینه را در قلب مادران می‌پروراند و آن را با عشق و یقین بارقه امید برای پیروزی قرار می دادند.

و- تربیت سربازان مقابله گر با متجاوزان

در نگاه رهبری انقلاب در دوران دفاع مقدس، زنان پیشرو تر از مردان در دفاع مقدس، با تشخیص وظیفه و الویت بندی آن شریف ترین و باعظمت ترین نقش خود را، که تربیت نسل می باشد، جهت پرورش اسطوره های ایثار و مقاومت و خط شکنان جبهه نبرد به بهترین وجهی ایفا کردند. «از جمله مهمترین برکات خفیه دفاع مقدس، احیای حس مسئولیت و هدفمندی و جهت دهی به وظیفه طبیعی زنان (تربیت فرزندان) جهت تربیت مدافعان دین و سربازان گمنام امام زمان(عج) برای دفاع از آرمانهای الهی و تثبیت انقلاب و زمینه سازی ظهور حجت برحق است». (مجموعه مقالات سمینار زن و دفاع مقدس وامنیت، ۱۳۷۹: ۳۱۸).

نمودار شماره ۲: نقش زنان در حفظ و ترویج ارزشهای خانوادگی فرهنگ اسلامی

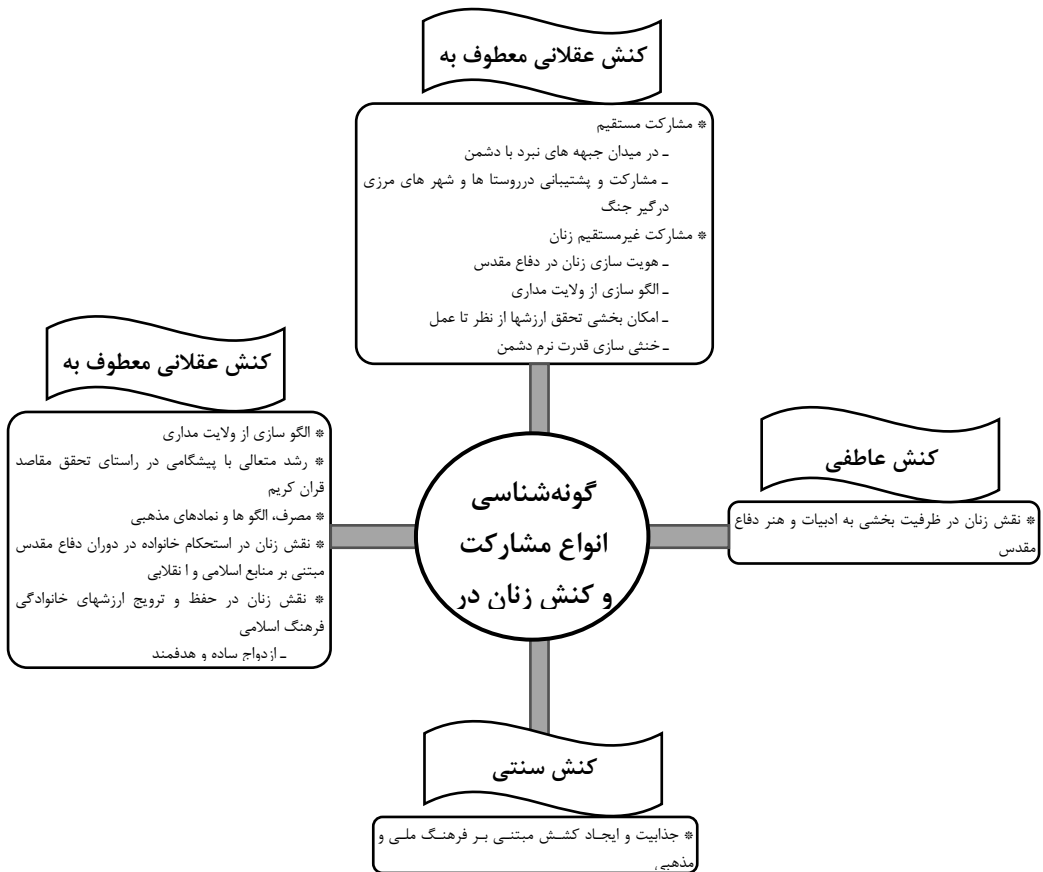
۱۲/۲۳- نقش زنان در ظرفیت بخشی به ادبیات و هنر دفاع مقدس

نقش زنان در ادبیات و هنر دفاع مقدس مانند نقش مردان در قالب‌های مختلف هنری مورد توجه و تبلور یافته و در دو شکل نوشتاری و تصویری بازنمایی شده است. در ادبیات نوشتاری نقش زنان در ادبیات دفاع مقدس جهادگونه است و باعث رونق و شکوفایی ادبیات تازه‌ای در قالب‌های متنوع خاطره‌نویسی، داستان‌نویسی، شعر، بازنویسی، خاطرات توسط فرد صاحب ذوق و هنر شده‌است. نکته قابل توجه اینکه «در بیان ادبیات دفاع مقدس می‌توان گفت که این نوع و سبک، نه ثبت تاریخ است و نه ثبت رویدادهای جنگ بلکه، شرح احوال درونی و بیرونی زنان و مردانی است که برای حفظ شرف و حیثیت و فضایل انسانی در مقابل تجاوزگران برای حفظ کرامت انسانی به پا خاسته‌اند» (امیری خراسانی، ۱۳۸۹: ۳۵). بی شک، پدید آمدن ادبیات ویژه دفاع مقدس در کشور با نقش زنان گره خورد و در نمایی ارزشمند جلوه‌گر شد و سندی معتبر و روشن شد برای اثبات حضور زنان در دفاع مقدس. در لابه‌لای متون به چاپ رسیده در قالب کتاب از زنانی همچون زهرا حسینی، در کتاب دا، معصومه رامهریزی در کتاب یکشنبه آخر، کتاب من زنده‌ام، نوشته معصومه آباد، کتاب زیتون سرخ، نوشته‌ی ناهید یوسفیان، کتاب حوض خون، نوشته فاطمه سادات میر عالی و نوشته‌های زهره یزدان پناه قره تپه، و دیگر کتاب‌ها ارزشمند را می‌توان در این موضوع نام برد و یا اشعاری که بارزترین ویژگی‌های آن انتخاب زبان روایی و بهره‌گیری گسترده از زبان رجز و شعار و ازسوی دیگر حضور روشن فرهنگ

حضور مؤثر در بسیج مردم و منابع ملی، دوران دفاع مقدس بوده اند. بیشترین سهم را کنش، معطوف به عقلانیت در این دوران شامل شده و در مرتبه بعد کنش معطوف به ارزش قرار گرفته است و کمترین سهم هم به کنش عاطفی و سنتی اختصاص یافته است. در مدل محقق ساخته ذیل، براساس صورتبندی انواع کنش ها، گونه شناسی ارائه گردیده است.

مدل محقق ساخته: گونه‌شناسی انواع مشارکت و کنش‌گری زنان در دفاع مقدس در بسیج

مردم و منابع ملی

نتیجه گیری

براساس دین اسلام انسان، که اعم از زن و مرد است مکلف و با مسئولیت آفریده شده است و در حد توان در شرایط مختلف اجتماعی وظیفه تلاش در کنار زدن موانع و استفاده از فرصت‌ها به او سپرده شده‌است. از جمله ویژگی‌های انقلاب اسلامی کنشگری زنان و تأثیر پرثمر آنان در

ادوار و فرازونشیب‌های کشور از جمله هشت سال دفاع مقدس است که؛ مشارکت بانوان در اشکال مختلف براساس انگیزه انجام وظیفه، عقلانیت و حفظ ارزش‌ها، فرهنگ غنی اسلام را گرما بخش و حافظ بوده‌است. تأثیر انسان بر سرنوشت خود براساس آیه «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» نه تنها حاکی از توان، نقش‌آفرینی انسان در تمام حالات است و آزادی و اراده خلیفه‌الله در روی زمین، در پیمودن مسیر حق بلکه بیان می‌دارد که، حیات طیبه جز در سایه انگیزه و عمل مومنانه، تحقق نخواهد یافت. بی‌شک، دوران دفاع مقدس یکی از ظرفیت‌های بی‌بدیل برای تبلور این حقیقت برای، زنان کشور اسلامی بود که با ایفای نقش‌های مختلف در عرصه بسیج مردم و منابع ملی تبلور بخش انسان مومن و پیرو احکام الهی را در قله شرف و سربلندی نشانند، تا معلم ثانی و حقیقت‌الگوی سوم زنان مسلمان برای جهانیان باشد رفتار و کنشگری زنان در این دوران نشان داد که، بانوی مسلمان نه، زن محصور در سنت‌ها و حاشیه‌نشین است و نه، زن پیرو تجدد غرب بلکه پسند آن، فرهنگ فاطمی و حسینی مبتنی بر عقلانیت و وحی‌انیت است که برای آن‌ها ظرفیت الگو شدن را ایجاد می‌کند. در این میان زنان که در سایه ارزش‌های اصیل اسلامی با حضور پر رنگ بعنوان یک، عنصرارزشمند اجتماعی با ابعاد گسترده و کنشگری عقلانی، ارزشی و عاطفی در دوران دفاع مقدس واجد ظرفیتی شدند که، نزدیک شدن به دنیای مفهومی آنان در این دوران با روش‌های علمی ضروری شمرده می‌شود تا با فهم تجربه و انگیزه‌های آنان گونه‌شناسی رفتار و نقش‌آفرینی در قالب الگوهای این فاعلان تاریخ ساز قواره یابد. بر این اساس مقاله، با روش همدلانه یا تفهمی با زنان کنشگر دوران دفاع مقدس، انواع نقش‌های مستقیم و غیر مستقیم آنان را صورتبندی و بر این اساس گونه‌شناسی و در قالب مدل محقق ساخته، ارائه نموده است تا نه فقط، این دانش بومی که مبتنی بر حضور تکلیف‌مدار و ارزشمند زنان در عرصه مشارکت اجتماعی بوده باز شناسی گردد بلکه، در این مسیر مبانی، اهداف و ابعاد کنش‌ها می‌تواند نمایانگر چرایی و چگونگی رفتارها در دوران مقدس را توصیف نماید تا این عنصر مهم که بی‌تردید می‌توان گفت یکی از ارکان اساسی پیروزی کشور در این نبرد بوده‌است به فراموشی سپرده نگردد و این تلاش، ظرفیت و تکمله‌ای در مسیر دانش‌افزایی بر آثار موجود برای محققین گردد و منزلت زنان براساس نقش‌آفرینی شایسته و قابل انتظار مبتنی بر فرهنگ و ارزش‌های دینی برای نسل‌ها و عصر‌ها ی پیش رو قابل نسخه برداری و تعمیم گردد.

منابع

- افتخاری، اصغر (۱۳۸۷). قدرت نرم، تهران: پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج - دانشگاه امام صادق (ع).
- اکبری، مرتضی (۱۳۹۰). حضور زنان استان ایلام در دفاع مقدس، ایلام: جوهر حیات.
- امیری خراسانی، احمد (۱۳۸۹). نامه پایداری، مجموعه مقالات اولین کنگره ادبیات پایداری، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- بابایی طلا تپه، محمداقبر (۱۳۸۷). فرهنگ و تفکر بسیجی و قدرت نرم، تهران: پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج - دانشگاه امام صادق (ع).
- باقر ساروخانی (۱۳۷۵). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، ج ۱، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و، مطالعات فرهنگی.
- پیرحیاتی، نوشین (۱۳۷۷). نگرش بر جنگ در نمایشنامه و جایگاه زن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته ادبیات نمایشی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز.
- جودکی، محمد علی (۱۳۹۵). نقش زنان در دفاع مقدس، تهران: موسسه فرهنگی هنری و انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- حسن زاده، ریحانه (۱۳۸۴). تقابل حضور زن در جنگ و تئاتر دفاع مقدس، پایان‌نامه کارشناسی، رشته ادبیات نمایشی، دانشکده هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک.
- حسینی، مه‌ری (۱۳۸۱). مثنوی کربلا در کربلا، قم: نشر پردیسان.
- حسینی لیقوان، عاطفه (۱۳۸۰). بررسی شخصیت زن در نمایشنامه‌های دفاع مقدس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته ادبیات نمایشی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۶۸). صحیفه امام خمینی، ج ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- دفتریان، مسعود؛ محمدی فشارکی، محسن (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل اندیشه‌های پایداری در آثار دو شاعر برجسته اصفهان سپیده کاشانی و سعید بیابانکی، جامع دفاع مقدس، ۴ (۵)، ۸۷-۱۰۹.
- رحمانیان، زهرا (۱۳۷۶). نقش زن در پشتیبانی رزمی، بسیج خواهران.
- ریتزر، جورج (۱۳۸۵). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی، چاپ یازدهم.

- سام آرام، عزت‌الله (۱۳۸۰). تشکل‌های خودجوش زنان روستایی برای پشتیبانی از جبهه‌های جنگ تحمیلی، علوم اجتماعی، ۸(۱۶-۱۵)، ۶۹-۴۵.
- سرلک، فاطمه (۱۳۸۳). تئاتر جنگ و بررسی زن در نمایشنامه‌های جنگ، پایان‌نامه کارشناسی، رشته بازیگری، دانشکده هنر، دانشگاه سوره تهران.
- صالحی، زینب (۱۳۹۷). بازنمایی فرهنگی در خاطره انکارهای «یکشنبه آخر و دختر شینا» پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خلیج فارس
- فروند، ژولین (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی ماکس وبر، ترجمه عبدالحسین نیک‌گوهر، تهران: انتشارات طوطیا، چاپ اول.
- فقیه، فاطمه (۱۳۸۸). روش‌شناسی ماکس وبر، علوم اجتماعی، ۱(۴)، ۸۸-۱۰۶.
- فلاح شجاعی، مریم (۱۴۰۳). هویت‌سازی زنان در دفاع مقدس، راهبرد سیاسی، ۸(۲۹)، ۲۱۰-۱۹۹.
- فومن مؤمن آبادی، مرجان (۱۳۹۳). بررسی ساختار روایی در خاطره نوشته‌های زنان از جنگ با تأکید بر «یکشنبه آخر»، معصومه رامهرمزی و «زیتون سرخ»، ناهید یوسفیان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه سمنان.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۷). انتشارات آستان قدس، چاپ ششم.
- قماشچی، فردوس (۱۳۹۱). الگوی مطلوب خانواده با تأکید بر خانواده در دوران دفاع مقدس، مطالعات راهبردی بسیج، ۱۵(۵۷)، ۱۱۷-۱۵۲.
- کیانی، بیژن (۱۳۸۶). شکوه مقاومت، تهران: پیام آزادگان.
- مبین، آسیه (۱۳۸۴). تبیین جایگاه حقیقی و شایسته زنان در تئاتر دفاع مقدس، نقش‌صحنه، ۷۵، ۶۳-۶۰.
- مجموعه مقالات کنگره (۱۳۷۹). نقش زنان در دفاع و امنیت، جلد ۵-۱. معاونت تبلیغات و انتشارات فرهنگی ولی فقیه در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- محمدی نیا، رضا (۱۳۹۳). بسیج منابع ملی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- محمدی نیا، رضا؛ احمدی حاجی آبادی، سید احمد (۱۳۹۶). نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده، مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۵(۶۹)، ۱۰۹-۱۳۶.

مطهری، میثم؛ سقاییان، مهدی حامد؛ سعادت حسینیان، سکینه (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی جایگاه زن از دید امام خمینی (ره) در ادبیات نمایشی مقاومت، زن در فرهنگ و هنر، ۵(۲)، ۱۴۳-۱۶۲.

معزی، بهناز (۱۳۸۲). شخصیت مرد در نمایشنامه‌های جشنواره دفاع مقدس، پایانامه کارشناسی، رشته ادبیات نمایشی، دانشکده هنر، دانشگاه سوره تهران.

وبر، ماکس (۱۳۷۴). اقتصاد، و جامعه، ترجمه، عباس منوچهری و همکاران، تهران: انتشارات مولی.

وبر، ماکس (۱۳۹۰). دانشمند و سیاستمدار، احمد نقیب‌زاده، تهران: نشر علم.

وبر، ماکس (۱۳۷۴). اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری، ترجمه عبدالکریم رشیدیان و

پریسا منوچهری کاشانی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول.